

Jure Gašparič

Tobak in alkohol v parlamentu prve Jugoslavije

Gašparič Jure, doc. dr., Inštitut za novejšo zgodovino,
Kongresni trg 1, SI-1000 Ljubljana, jure.gasparic@inz.si

328(497.1):178.1/.7"19"
178.1/.7:328(497.1)"19"

TOBAC IN ALKOHOL V PARLAMENTU PRVE
JUGOSLAVIJE

Po razpadu Avstro-Ogrske in oblikovanju jugoslovanske države se je slovenski prostor vključil v novo družbeno-civilizacijsko stvarnost, ki se je v precej segmentih bistveno razlikovala od prejšnje – avstrijske. V novi državi so tako drug ob drugega trčili včasih diametralno nasprotni pogledi in dojemanja najrazličnejših ravni političnega, družbenega in seveda družabnega življenja. Eno od konkretnih stičišč ljudi iz različnih svetov je bila beograjska skupščina, v krležijanskem slikovitem pretiravanju *»neinteligentna in popolnoma primitivna negacija sleherne, tudi najskromnejše parlamentarne oblike«*, kjer so se tolkla politična stališča, kovale zahrbtno taktike, kjer so prihajali do izraza različni politični stili in značaji najrazličnejših posameznikov, izvoljenih med Jesenicami in Gevgelijo, in kjer se je tudi pilo ter še več pokadilo. Med seboj so se udarjale strasti, kar je parlamentarni vsakdan na videz približalo tezi srbskega politika Dragoljuba Jovanovića, da *»politik mora biti strasten, ampak ne sme imeti drugih strasti in slabosti – razen politike.«* Toda poslanci stare Jugoslavije so imeli precej »drugih strasti« povsem življenjskega značaja. Med najbolj običajne in tedaj gotovo najmanj sporne sta sodila alkohol in tobak, zaščitna znaka javnega življenja. Vpogled v navade in okoliščine v zvezi s pitjem in kajenjem v beograjski skupščini nam odstira relativno neznano družabno plat parlamenta, onkraj političnih bojov, prikazuje vsakdan poslanca Narodne skupščine in njegov odnos do kajenja in alkohola. Kljub različnostim znotraj prve Jugoslavije moremo ugotoviti, da je bilo njuno uživanje vsem samoumevno, njuna konkretna vloga ob posameznih dogodkih pa precejšnja.

Ključne besede: Kraljevina SHS/Jugoslavija, parlament, Narodna skupščina, alkohol, tobak, vsakdanje življenje

Gašparič Jure, PhD, Assistant Professor, Institute
of Contemporary History, Kongresni trg 1, SI-1000
Ljubljana, jure.gasparic@inz.si

328(497.1):178.1/.7«19«
178.1/.7:328(497.1)«19«

TOBACCO AND ALCOHOL IN THE FIRST
YUGOSLAVIAN PARLIAMENT

After the disintegration of the Austro-Hungarian Empire and the rise of Yugoslavia, Slovenia became part of a new socio-cultural reality that differed considerably from the preceding Austrian one. The new state thus witnessed a clash of exactly opposite views and conceptualizations of various levels of political, societal and, of course, social life. One of the meeting points of people from various worlds was the Belgrade assembly, to which the writer Krleža illustratively, if with some exaggeration, referred as an *»unintelligent and utterly primitive negation of any, even the most modest form of parliamentarianism«* that featured fierce political fights, insidious plots, varied political styles and the most diverse personalities, who got elected all the way from Jesenice in the north to Gevgelija in the south, as well as a lot of drinking and even more smoking. Passions clashed on a daily basis, which brought everyday life in the Parliament close to the thesis of the Serbian politician Dragoljub Jovanović, who said that *»a politician has to be passionate; however, he should have no other passions and weaknesses but politics.«* Yet the MPs of old Yugoslavia did have a number of ordinary "other passions". Among the most common and at the time the least disputable ones were alcohol and tobacco; both were trademarks of public life. An insight into the customs and circumstances regarding drinking and smoking in the Belgrade Parliament reveals a relatively unknown social side of the Parliament, beyond political clashes. It shows the everyday life of an MP of the National Assembly and his attitude towards smoking and alcohol. Despite the diversity within the first Yugoslavia, we can see that taking pleasure in such indulgences was self-understood, and their concrete role in various events considerable.

Key words: Kingdom of SHS/Yugoslavia, Parliament, National Assembly, alcohol, tobacco, everyday life

Po razpadu Avstro-Ogrske in oblikovanju jugoslovanske države se je slovenski prostor vključil v novo družbeno-civilizacijsko stvarnost, ki se je v precej segmentih bistveno razlikovala od prejšnje – avstrijske. V novi državi so tako drug ob drugega trčili včasih diametralno nasprotni pogledi in dojemanja najrazličnejših ravni političnega, družbenega in seveda družabnega življenja. Eno od konkretnih stičišč ljudi iz različnih svetov je bila beograjska skupščina, v krležijanskem slikovitem pretiravanju *»neinteligentna in popolnoma primitivna negacija sleherne, tudi najskromnejše parlamentarne oblike«*,¹ kjer so se tolkla politična stališča, kovale zahrbtne taktike, kjer so prihajali do izraza različni politični stili in značaji najrazličnejših posameznikov, izvoljenih med Jesenicami in Gevgelijo, in kjer se je tudi pilo ter še več pokadilo. Med seboj so se udarjale strasti, kar je parlamentarni vsakdan na videz približalo tezi srbskega politika Dragoljuba Jovanovića, da *»politik mora biti strasten, ampak ne sme imeti drugih strasti in slabosti – razen politike«*.² Toda poslanci stare Jugoslavije so imeli precej »drugih strasti« povsem življenjskega značaja. Med najbolj običajne in tedaj gotovo najmanj sporne sta sodila alkohol in tobak, zaščitna znaka javnega življenja.

Polni kozarčki so skupaj z omamnim dimom cigarete ali cigare spremljali delo izvoljenih predstavnikov ljudstva v vseh štirih zgradbah, kjer je domovala Narodna skupščina. Najprej, takoj po zedinjenju leta 1918, v palači Starega dvora, nato pa precej časa v nekdanji konjeniški kasarni.³ Eno zadnjih dejanj v tej zgradbi so bili streli Puniše Račića na hrvaške poslance, saj je pol leta kasneje kralj Aleksander skupščino razpustil. Po obnovi ustavnega življenja leta 1931 so sveže izvoljeni poslanci in (po ustavi nanovo predvideni) senatorji sedli v nove klopi na Vračarju, v nekdanjo jahalno šolo Manjež. Medtem so zaključevali gradnjo nove skupščinske zgradbe, ki je bila naposled končana leta 1936 in nato odtlej pa vse do danes gostila po-

slance državnih tvorb s tega prostora.⁴ Trenutno tako v svojih klopih združuje pestro združbo t. i. proevropskih in protievropskih poslancev Republike Srbije.

Uživanje alkohola in tobaka je bilo v vseh poslopih nadvse liberalno, četudi ni bilo povsem prosto. V Manježu je tako predsednik skupščine Kosta Kumanudi izdal poseben ukaz, s katerim je natančno predpisal hišni red. Nekateri razvade poslancev in skupščinskih uslužbencev je z njim prostorsko in časovno utesnil, saj je prepovedal kajenje v dvorani narodne skupščine, kjer so potekala zasedanja, prav tako pa tudi v vseh drugih prostorih z napisom *»zabranjeno pušenje«*. Poleg tega tudi ni dovolil pljuvanja po tleh in prostega odmetavanja cigaret ter drugih odpadkov. Tem namenom naj bi služili pljuvalniki in *»specialne korpe«*.⁵ Poslanec se je med prisotnostjo v dvorani tako moral vzdržati kajenja, na hodniku pa je povrhu vsega moral paziti, kam bo odvrigel ogorek. Še najbolj enostavno je bilo, če je cigareto prižgal v osrednjem družabnem prostoru skupščine – v bifeju. Tam je lahko še spil kakšen kozarček alkoholne pijače in se okrepčal z dobrim in cenovno ugodnim kosilom. Bife je namreč bil edini prostor, kjer je to bilo možno, saj je bilo raznašanje hrane in alkohola po drugih prostorih skupščine prepovedano. Poslanci so sicer lahko v bifeju uživali vsak dan do osme ure zvečer, v času dolgotrajnih večernih in nočnih sej pa še dlje, saj se je v takih primerih bife zapiral eno uro po koncu seje. Če je komu slučajno zmanjkalo tobačnih izdelkov, jih je lahko kupil v skupščinski prodajalni tobaka, odprti vsak dan od pol osme zjutraj do osme zvečer. V primeru nočnih sej pa je tudi trafikant moral delati dlje in streči poslancem vse do zaključka seje.⁶

Oddih (ali naporno politično delo) v bifeju brez časovnih omejitev je seveda bil izključni privi-

¹ Miroslav Krleža, *Deset krvavih let in drugi politični eseji*, DZS, Ljubljana 1962 (dalje: Krleža, *Deset krvavih let*), str. 323.

² Dragan Kalajdžić, *Razgovori o nama, Kršćanska sadašnjost*, Zagreb 1980, str. 85 (intervju z Dragoljubom Jovanovićem).

³ Branislav Gligorijević, *Kralj Aleksandar Karađorđević. Srpsko-hrvatski spor, Zavod za udbenike i nastavna sredstva*, Beograd 2002, str. 122.

⁴ Slovesno odprtje nove zgradbe je bilo 18. oktobra 1936. Jugoslovanski poslanci in senatorji pa so v novih prostorih uživali zgolj tri leta, saj so Narodno predstavništvo po sporazumu Cvetković-Maček in vzpostavitvi Banovine Hrvaške razpustili, do novih volitev pa pred napadom sil osi na državo aprila 1941 nato ni več prišlo.

⁵ Arhiv Srbije i Crne gore (ASCG) 72, Narodna skupština, fasc. 127/392, § 7 Naredbe I. u pogledu reda i bezbednosti Narodne skupštine.

⁶ ASCG 72, Narodna skupština, fasc. 127/392, §§ 8, 20, 22 Naredbe I. u pogledu reda i bezbednosti Narodne skupštine.

legij poslancev, uslužbenci skupščine so ga namreč lahko obiskovali le izven svojega uradnega delovnega časa,⁷ ki se je raztezal od osmih do pol enih in od pol štirih do šestih popoldan. V primeru skupščinske seje so podobno kot osebje bifeja morali delati, vse dokler se slednja ni končala, stenografi pa še dlje.⁸ Med uslužbenci so najstrožjih omejitev sicer bili deležni vozniki službenih avtomobilov. Kadar so bili na dvorišču, so se morali vljudno obnašati in se niso smeli prepirati, ves čas službe pa niso smeli piti alkoholnih pijač niti kaditi.⁹

Ukaz predsednika skupščine je – *summa summarum* – gotovo še zmerom bil precej liberalen, čeprav je vseboval nekaj ostrih prepovedi. Ob tem se seveda odpira vprašanje, v kolikšni meri so ga poslanci in skupščinsko osebje dejansko upoštevali. Navade vsaj dela posameznikov, ki so delali in bivali v skupščinski zgradbi, so namreč odločno odstopale od idealov Koste Kumanudija. Dva meseca pred njegovim ukazom je skupščinski hišnik Čeda Grujić opozarjal, da je že večkrat opazil, kako se skozi okna skupščine mečejo različni odpadki in »razno *đubre*«, kot na primer: orehove lupine, slivove koščice, gnilo grozdje in seveda vžigalice. Poleg tega da mečejo posamezniki odpadke tudi v klet, med drva, s čimer redijo miši in podgane. Pristojne je zato pozval, naj tako ravnanje preprečijo.¹⁰ Kumanudijev ukaz je torej bil – med drugim – tudi odgovor na zaskrbljujoče higienske razmere v skupščini in najbrž ni služil zgolj potrebam ustvarjanja lepega vtisa o skupščini pred kritično javnostjo.

Udobno življenje poslancev je gotovo postalo še udobnejše jeseni 1936, ko so se preselili v veličastno novogradnjo, imenovano Dom Narodne skupščine. Palača, ki so jo gradili trideset let, je stala 62 milijonov din¹¹ in je končno bila zares reprezentativen objekt jugoslovanske – vsaj ustavno – parlamentarne monarhije. V ustrezno raz-

košni notranjosti je bilo zadosti prostora za najrazličnejše namene, seveda tudi za bife. Slednji se je nahajal na dobro premišljenem mestu; v prvem nadstropju, obdan s prostori poslanskih klubov.¹² Z bifejem sicer niso upravljale skupščinske službe, ampak zasebni gostilničar – zakupnik, ki je v konkurenci drugih gostilničarjev na javni licitaciji ponudil najboljšo ceno in obenem izpolnjeval posebne pogoje.¹³ Poleg nekaterih splošnih pogojev je – med drugim – moral hrano in pijačo zaračunavati po ceniku, ki ga je predpisal predsednik skupščine. Tako nastavljene cene gotovo niso bile vrtočljivo visoke, prav tako pa tudi ne smešno nizke, saj skladno z razpisnimi pogoji niso smele biti nižje od povprečnih beograjskih cen. Domnevamo lahko, da so poslanci najbrž mogli kje drugje jesti in piti ceneje, vendar se spet lahko vprašamo, če tudi bolje. Za povprečno mestno ceno je moral namreč zakupnik zagotavljati prvovrstno hrano in pijačo. Cenovno ugodno pitje in prehranjevanje v prijetnem ambientu je tako bilo zajamčeno in bi v takih pogojih lahko gotovo potekalo nemoteno dolgo. Očitno je obstajala nevarnost, da bi se kdaj precej zavleklo in sprevrglo v neprimerno pijančevanje. Toda previdni predsednik skupščine je takšne primere skrbno predvidel in zato v razpisnih pogojih jasno zapisal, da je v prostorih bifeja prepovedano »*pijančenje, lumpovanje i kocka*«. Če bi do tega kljub vsemu prišlo, bi sledila kazen, ki bi jo seveda plačal tisti, ki je gostom prekomerno stregel – zakupnik. Prva kazen je znašala 1.000 din, druga 2.500 din, v primeru tretje ponovitve prekrška je sledila odpoved pogodbe v roku 15 dni.¹⁴

Čeprav se zdi, da bi nekatera določila predsednikovih pogojev in normirana cenovna politika mogla v precejšnji meri omejiti interes potencialnih zakupnikov skupščinskega bifeja, pa je bila v stvarnosti situacija povsem drugačna. Kljub dejstvu, da visoki standardi in povprečne cene pač niso v sozvočju, je bilo povpraševanj in prošenj za zakup precej, nekaj jih je bilo oddanih celo pred objavo razpisa. Ponudniki so v glavnem

⁷ ASCG 72, Narodna skupština, fasc. 127/392, § 12 Naredbe I. u pogledu reda i bezbednosti Narodne skupštine.

⁸ ASCG 72, Narodna skupština, fasc. 118/371, Ukaz o delovnem času za uradnike in uslužbenice Narodne skupštine z dne 20. 11. 1932.

⁹ ASCG 72, Narodna skupština, fasc. 127/392, § 4 Naredbe I. u pogledu reda i bezbednosti Narodne skupštine.

¹⁰ ASCG 72, Narodna skupština, fasc. 118/371, dopis hišnika Grujića z dne 28. 9. 1932.

¹¹ Jutro, 19. 10. 1936, Slovesna otvoritev nove palače Narodne skupščine.

¹² Poleg tega so bili prostori bifeja še v pritličju, kjer je bila velika jedilnica in kuhinja. V zgornje nadstropje so jedalo in pijačo dostavljali s posebnim dvigalom. – ASCG 72, Narodna skupština, fasc. 123/382, Načrt stavbe z razporeditvijo prostorov; fasc. 126/391, Pogoji za zakup bifeja.

¹³ ASCG 72, Narodna skupština, fasc. 126/391, sklep predsednika skupščine Stevana Čirića.

¹⁴ ASCG 72, Narodna skupština, fasc. 126/391, Pogoji za zakup bifeja z dne 24. 9. 1936.

TEC. ADRES.: ROIHÔTEL
TELEPH.: 24-101, 24-102, 24-103, 24-104
Beograd, dne 24. aprila 1937.

P.n.

Pretsedništvo Narodne Skupštine,

B e o g r a d .

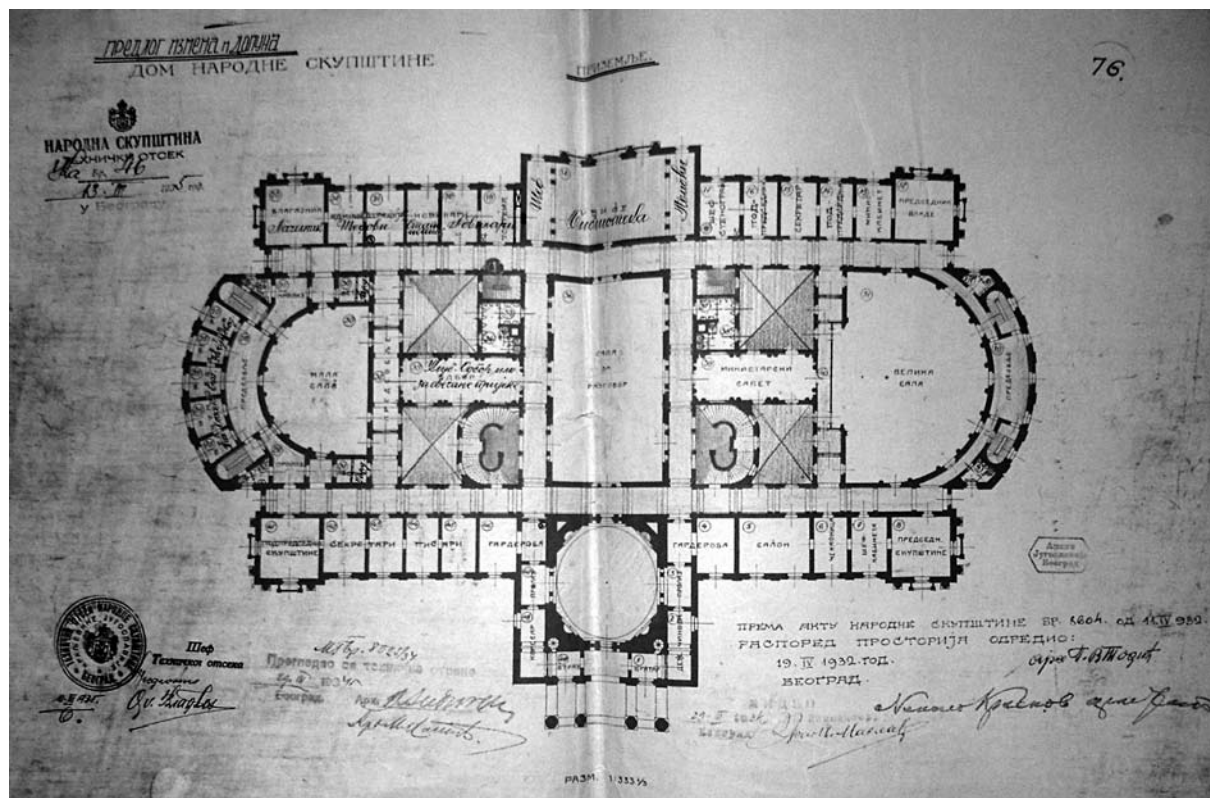
U vezi naše pismene ponude od 22. o.m. za večeru i hladan buffet, koji bi se imao održati u Vašim prostorijama u mes. maju o.g., napominjemo da su cene našeg pića sledeće:

Vermouth ili dupla rakija čašica a	Din	5.--
Čaša piva 3/10	"	3.--
Boca Smederevke /belo vino/	"	20.--
" Prokupca /crno vino/	"	20.--
" Hamburg /belo vino/	"	20.--
" Hamburg /crno vino/	"	20.--
" Burgundca /Chateau Jeruzalem/	"	65.--
" Tigermilch-a	"	65.--
" Burgundca /bouvier/	"	55.--
" Šampanjca Bouvier	"	150.--
" Bukovičke mineralne voda ...	"	7.--
" Sifona	"	3.50
Strani likeri čašica	"	12.--
Turska kava	"	3.--

Stavljajući Vam gornje do znanja, ostajemo

s odličnim poštovanjem

Ponudba hotela Srpski kralj skupščini za slavnostno večerjo ob obisku tujih parlamentarcev.

Načrti nove skupščinske stavbe.

poudarjali, da so visoko kvalificirani za svoj posel, kot reference so navajali svoje tedanje ali nekdanje kavarne in gostilne, obljubljali so, da bodo stregli le najboljše z najboljšim osebjem, nekaj pa jih tudi ni pozabilo omeniti, da so nekdanji »ratniki« iz prve svetovne vojne.¹⁵ Očitno je bil ugled dela v skupščini ob dovolj številčni klienteli z zadosti solidnimi prihodki¹⁶ zadosten razlog za živo zanimanje beograjskih gostilničarjev. Kot prvi zakupnik novega bifeja je bil izbran »restorater« Sreten Jovanović.¹⁷

V Domu Narodne skupščine je v skladu z ustaljeno prakso seveda bila tudi prodajalna tobaka in časopisov. Vodil jo je »prodavac duvana« Antonije Đorđević, ki pa se je pri svojem delu srečeval s številnimi preglavicami. Njegova trafika namreč ni bila ograjena, zaradi česar ga je številna mimo-idoča parlamentarna publika »iz redova radnog i

nezaposlenog sveta« pogosto okradla. Poleg tega se je na njegovih artiklih še nabiral prah, sam pa je bil vrhu vsega izpostavljen velikemu prepihu in mrazu. S takšnimi razmerami je, razumljivo, bil nezadovoljen. Novembra 1937 je o njih potarnal predsedniku skupščine in ga na temelju njegove »dobrote« prosil, če mu lahko prostor ogradi.¹⁸ Razumevajoči predsednik ga je uslišal in vodji tehničnega odseka Vladislavu Čehu naložil, naj stvar uredi. Čeh je nato zrisal lično trafiko, ki se je lepo vključevala v arhitekturo stavbe, in jo postavil daleč od prepaha – zraven »klozeta br. 93«.¹⁹

Dobra hrana, pijača in tobačni izdelki pa niso zaznamovali zgolj vsakdana poslanca prve Jugoslavije. Z drobnimi užitki je Narodna skupščina velikodušno postregla tudi svojim gostom – parlamentarcem iz drugih držav, ki so se mudili v Jugoslaviji. Spomladi 1937 so se tako poslanci in

¹⁵ ASCG 72, Narodna skupština, fasc. 126/391, pisma kavar-narjev in gostilničarjev predsedniku skupščine.

¹⁶ O ureditvi in višini poslanskih plač v prvi Jugoslaviji glej: Jure Gašparič, Poslanske plače v prvi Jugoslaviji, Prispevki za novejšo zgodovino 48 (2008) 1, str. 55–67.

¹⁷ ASCG 72, Narodna skupština, fasc. 126/391, dopis predsednika administrativnega odbora predsedniku skupščine z dne 21. 12. 1936.

¹⁸ ASCG 72, Narodna skupština, fasc. 123/382, dopis prodajalca tobaka Antonija Đorđevića predsedniku skupščine z dne 15. 11. 1937.

¹⁹ ASCG 72, Narodna skupština, fasc. 123/382, dopis in skica Vladislava Čeha splošnemu oddelku Narodne skupščine.

skupščinski uslužbenci zavzeto ukvarjali s pripravo obiska češkoslovaške in romunske parlamentarne delegacije v okviru zasedanja parlamentarne Male antante. Oblikovali so poseben častni odbor, parlamentarni odbor in odbor za sprejem s posebnim izvršnim organom, ožjim odborom za sprejem. Slednji je – ob pomoči treh odsekov – skrbel za številne naloge, med katerimi je med najbolj zahtevne sodila rezervacija beograjskih hotelov. Dobrih sob s kopalnicami naj bi namreč bilo zelo malo, hoteli pa naj tudi na sploh ne bi bili solidni. Odsek za hotele je zato moral natančno predpisati sestavo hotelskega zajtrka in jo nato kontrolirati. Drugi odsek je skrbel za kulturno-publicistične zadeve, tretji odsek pa je bil zadolžen zgolj za eno stvar, a očitno toliko bolj pomembno – za cigarete. Pri državnem monopolu je moral naročiti zadostno količino tobačnih izdelkov in jih po možnosti dobiti bodisi brezplačno – kot reklamo za tobak – bodisi za polovično ceno. Cigarete so nato bile vsak trenutek na voljo visokim gostom, ob slovesu pa so v spomin na Jugoslavijo prejeli še vsak po »dve šteke« za domov.²⁰ Kakor je pokazal nadaljnji razvoj političnih razmer v Evropi, je misel na Jugoslavijo pravzaprav izpuhtela kot dim podarjene cigarete.

Uradni del obiska zavezniških poslancev je trajal dva dni, 6. in 7. maja 1937.²¹ V tem času so bili nastanjeni v treh hotelih, v Srpskem kralju, v Palasu in v Ekselziorju.²² Nekaj hotelskih sob je premoglo kopalnico, vse pa nikakor ne. Najboljši apartmaji so skupščino stali 300 din, najcenejše sobe brez kopalnice pa 60 din. V hotelu so gostom postregli s »kompletnim bečkim doručkom«, torej s kavo, kakavom ali čajem, dvema kosoma pekovskih izdelkov, maslom, džemom, medom ali marmelado in z jajci.²³ Po zajtrku je sledil naporen program. Prvi dan so obiskali dvor, Mladenovac, Oplenac in Avalo, zvečer pa so se zbrali na svečanem sprejemu v Narodni skupščini.²⁴ Ob osmih je

bila na sporedu večerja, ob enajstih zvečer pa še hladen bife. Za celotno kulinarčno plat sprejema je tedaj poskrbel hotel Srpski kralj. Za večerjo, ki je stala 80 din po osebi, so poslancem pripravili bogat meni s predjedjo, brancinom, filejem Mignon na žaru in številnimi spremljajočimi jedmi, pozni hladni bife, ki je stal le malo manj (60 din po osebi), pa je bil prav tako sestavljen iz prvovrstnih sestavin.²⁵ Omenjene cene so obsegale le hrano, pijačo je ponudnik zaračunal posebej po svojem ceniku. Kozarček vermuta ali »duple rakije« je stal 5 din, steklenica malega piva 3 din, steklenica vina 20 din, če je šlo za smederevko ali prokupac, in zavidljivih 65 din, če so si poslanci privoščili jerezalemski burgundec. Najdražji je bil šampanjec Bouvier, ki je stal 150 din. Edine brezalkoholne pijače tisti večer so bile turška kava, bukovička mineralna voda in sifon.²⁶

Za visok protokolarni obisk nedvomno ustrezno razkošje je seveda imelo svojo ceno. Skupen strošek obiska češkoslovaških in romunskih parlamentarcev je tako znašal preko 330.000 din. V razrezu stroškov zavzema nedvomno prvo mesto račun hotela Srpski kralj, ki znaša 71.730,50 din.²⁷ Hotel je nenazadnje nudil tako prenočišča kot večerjo, bife in pijačo. Če upoštevamo, da je strošek prenočišč za tri dni znašal preko 14.000 din,²⁸ strošek večerje s strežbo za 150 ljudi 13.200 din in strošek hladnega bifeja za 250 ljudi 15.000 din,²⁹ lahko ugotovimo, da so parlamentarci popili za skoraj 30.000 din (v glavnem alkoholnih)

²⁵ ASCG 72, Narodna skupština, fasc. 117/386, ponudba hotela Srpski kralj skupščini z dne 22. 4. 1937 (večerja); meni za hladni bife z dne 6. 5. 1937; dopis skupščine direkciji hotela Srpski kralj z dne 27. 4. 1937.

²⁶ ASCG 72, Narodna skupština, fasc. 117/386, dopis hotela Srpski kralj skupščini s cenami pijače z dne 24. 4. 1937.

²⁷ ASCG 72, Narodna skupština, fasc. 117/386, stroškovnik sprejema tujih parlamentarcev.

²⁸ V hotelu je prenočevalo 34 poslancev, in sicer v dveh dvoposteljnih apartmajih (po 300 din), petih dvoposteljnih sobah s kopalnico (po 190 din), petih dvoposteljnih sobah brez kopalnice (po 135 din), petih enoposteljnih sobah s kopalnico (po 130 din) in petih enoposteljnih sobah brez kopalnice (po 75 din). Zajtrk je stal 16 din po osebi, občinska taksa 10 din, dodatek za strežbo pa je znašal 15 %. – ASCG 72, Narodna skupština, fasc. 117/386, ponudba hotela Srpski kralj skupščini z dne 22. 4. 1937; spisek rezerviranih sob z dne 29. 4. 1937.

²⁹ ASCG 72, Narodna skupština, fasc. 117/386, dopis skupščine direkciji hotela Srpski kralj z dne 27. 4. 1937; ponudba hotela Srpski kralj skupščini z dne 22. 4. 1937 (večerja); meni za hladni bife z dne 6. 5. 1937.

²⁰ ASCG 72, Narodna skupština, fasc. 117/386, pripravljeno gradivo za organizacijo obiska parlamentarcev Male antante.

²¹ Jutro, 7. 5. 1937, Zasedanje parlamentarne Male antante; 8. 5. 1937, Zborovanje parlamentarcev Male antante v Beogradu.

²² ASCG 72, Narodna skupština, fasc. 117/386, stroškovnik sprejema tujih parlamentarcev.

²³ ASCG 72, Narodna skupština, fasc. 117/386, ponudba hotela Palace z dne 20. 4. 1937, ponudba hotela Srpski kralj z dne 22. 4. 1937, spisek hotela Excelsior z dne 29. 4. 1937.

²⁴ Jutro, 7. 5. 1937, Zasedanje parlamentarne Male antante.

pijač. Ob domnevi, da je bilo ob zaključku večera v skupščini vsaj 300 ljudi (vključujoč vse goste, uslužbence in znanke), je torej povprečno vsak popil za skoraj 100 din alkohola. To pomeni: bodisi 5 litrov smederevke bodisi 30 steklenic malega piva bodisi liter in pol jeruzalemčana. Tisti, ki niso pili alkohola, so posledično statistično popili 30 litrov sifona ali 15 litrov mineralne vode. Druge postavke skupnega stroškovnika obiska so precej nižje, med višje se uvrščajo le še izdatki za knjige in tisk, avtomobile, za gostinske in hotelske storitve ostalih ponudnikov ter za cigarete. Strošek nabave slednjih je znašal 14.000 din, več kot slavnostna večerja za 150 ljudi v skupščini.³⁰

Poslanci ob alkoholu in tobaku niso uživali zgolj v stavbi parlamenta in na uradnih srečanjih, temveč tudi v prostem času – kolikor jim ga je pač ob trudapolnem političnem delu ostalo. O enem takih veseljačenj piše v svojih spominih tudi predsednik vlade Milan Stojadinović. Sočen opis »težke pijanke« je sicer treba brati nadvse kritično, saj ga navaja v poglavju o neuspelem poskusu atentata nanj, ki mu je precej pripomogel k utrditvi položaja. Stojadinovićev razrez dogodka je tako nedvomno izrazito tendenciozen in apologetski, akterji dogodka pa so posledično prikazani nadvse negativno. Po njegovem pripovedovanju so najmračnejši nasprotniki vlade v parlamentu Vasilije Trbić, Dragiša Stojadinović in Tasa Dinić na predvečer Stojadinovičevega nastopa v skupščini, 5. marca 1936, priredili »pijanko«, ki se je zavlekla globoko v noč. V središču pozornosti alkoholizirane družbe naj bi bil ves čas poslanec Damjan Arnautović, osnovnošolski učitelj »s slabo vzgojo in še slabšo inteligenco, alkoholik violentnega in eksplozivnega karakterja«. Na veselici je ostal čisto do konca, dokler se ni celotna družina razšla. Toda Arnautović tedaj ni mahnil domov, temveč je nadaljeval s popivanjem in pohajal iz lokala v lokal. Jutro naj bi dočakal v neki »periferijski kafani«. Od tam se je napotil naravnost v skupščino, ki je že začela z delom.³¹ Pijan in neprespan je vstopil v dvorano ter začel s številnimi medklici mo-

Poezija v imenih starojugoslovanskih cigaret – preplet slavne zgodovine in zemljepisa.

titi govornika – predsednika vlade Stojadinovića. Poslanci večine so ga hiteli miriti, on pa je iz žepa suknjiča nenadoma potegnil revolver in ustrelil v smeri govorniškega odra. Zahvaljujoč posredovanju nekaterih poslancev je – bojda za las – zgrešil.³² Zgolj ugibamo lahko, ali bi trezen morda zadel.

Če verjamemo, da je Stojadinovićev opis večera pred skupščinskim streljanjem povsem verodostojen, si lahko na njegovi podlagi izrišemo jasno sliko veseljačenj (dela) opozicijskih poslancev. Toda če po drugi strani domnevamo, da je bodisi delno bodisi v celoti izmišljen, se moremo vprašati, čemu je predsednik vlade svoje nasprotnike naslikal kot pijance. Pri tem se nam ponujata

³⁰ ASCG 72, Narodna skupština, fasc. 117/386, stroškovnik sprejema tujih parlamentarcev.

³¹ Milan M. Stojadinović, *Ni rat ni pakt. Jugoslavija između dva rata, Otokar Keršovani, Rijeka 1970 (dalje: Stojadinović, Ni rat ni pakt)*, str. 347–348.

³² V času Stojadinovičevega govora so v skupščinski dvorani sedeli tudi ministri njegove vlade. Po Arnautovićevih streljih naj bi se vsi skrili pod klopi, le plečati Anton Korošec je ostal na svojem sedežu, saj je bil preširok, da bi zlezel v ozek prostor pred seboj. – Stojadinović, *Ni rat ni pakt*, str. 348–350.

dva odgovora. Po prvi različici je Stojadinović za take trditve imel zadosti trdno oporo v siceršnjem življenju omenjenih poslancev, po drugi pa je premišljeno sodil, da bo atentator v podobi pijanca videti izrazito negativno, kot družbeno nesprejemljivo bitje. Skratka, kot pokvarjeni politik, vdan socialnemu zlu. Kralj alkohol je pač v vsakem primeru sodil v politično memoaristiko.

Ob zgoraj navedenem bi bilo napačno sklepati, da so se prekomernemu veseljačenju prepuščali zgolj preprosti in neuki nižje rangirani poslanci. Dolgoletni poslanec in minister Milan Srškić, kateremu je kralj Aleksander v tridesetih letih zaupal vodenje vlade, je namreč bil med beograjsko čaršijo odkrito osovražen ženskar. V času diktature naj bi precej obogatel, zapravljal in lumpal. »Radje bi bili primili da je (kralj Aleksander, op. a.) postavio mjesto njega magarca ali da je iz Srbije,« je ob njegovem prevzemu ministrskega sveta dejal hrvaški politik Juraj Šutej.³³ Januarja 1934 ga je na mestu šefa vlade zamenjal prekaljeni jugoslovanski borec Nikola Uzunović, ki je bil nedvomno uglednejši, čeprav tudi njega niso obšle najrazličnejše govorice. Ljudi so najbolj vznemirjale Uzunovićeve poslovne operacije z nepremičninami. V hišah in kmetijskih zemljiščih je imel precejšnje premoženje, s katerim je v njegovem imenu upravljal finančnik Andra Petrović. Ker je bil Petrović za svoje delo tudi ustrezno nagrajen, je po prestolnici krožila šala, da naj tisti, ki želi udobno življenje, moli sledečo molitev: »Postavi me, Bože, za Andru Petrovića!« Uzunović je bil poleg tega znan še po tem, da je imel med pogovorom v ustih neprestano cigareto, a je ni prižgal. Po besedah Milana Stojadinovića je tako »imao ukus duvana, a da za to svoje zadovoljstvo nije trošio ni pare ni zdravlje, kao što to pravi pušaći rade.«³⁴

Med tiste visoke politike, ki so radi polumpali, je sodil tudi Anton Korošec, gotovo najmočnejša slovenska politična osebnost za časa prve Jugoslavije. Njegov sodelavec in občudovalec Ivan Ahčin je zanj zapisal, da je »cenil dobro kapljo in si jo po potrebi tudi privoščil«. Korošec je večino dvajsetih in tridesetih let preživel v Beogradu, kjer je opravljal najrazličnejše funkcije, najdlje poslanske

in ministrske. Po Ahčinovem zapisu je ob večerih imel navado obiskati več lokalov. V vsakem je nekoliko posedel, pokramljal in krenil naprej. Na svojih večernih turnejah pa bojda ni nikdar omagal prezgodaj, saj je »vedno jenjal piti, predno mu je vino zlezlo v lase«. ³⁵ Korošec je na tak način – ob vinskih kramljanjih – kot pravi »ljudski politik« vzpostavljaj stik z ljudmi, marsikdaj pa tudi sklepal resne politične dogovore. V času konfinacije na Hvaru, v začetku oktobra 1934, se je prav ob številnih čašah belega vina z bodočim šefom vlade in prvakom vsedržavne stranke JRZ Stojadinovićem uspešno pogovarjal o oblikovanju novega kabineta, v katerega bi popeljal svojo stranko.³⁶

Dogovor iz tiste hvarske noči je bil nato realiziran junija 1935, ko se je nekdanja SLS ponovno povzpela na oblast. Dotedanja oblastna garnitura, v katero so bili vključeni slovenski liberalci, je padla in slovenski liberalizem je odtlej postal »zgolj drugoten dejavnik v slovenski politiki«. V taki, zanj izrazito neugodni situaciji, je seveda moral vneto iskati nove načine lastne uveljavitve in utemeljitve. Vrh slovenske, hrvaške, dalmatinske in hercegovske liberalne politike jih je v prvi fazi opredelil v t. i. Pohorski deklaraciji, unitaristično-centralističnem dokumentu, sestavljenem konec avgusta leta 1935.³⁷ Poslanci, senatorji in nekdanji ministri so se tedaj zbrali v prijetnem okolju počitniške hiše mariborskega župana Franja Lipolda, v blagodejnem hladu pohorskih gozdov. Potek in »potek« sestanka je – v sicer spet namenoma tendencioznem slogu – plastično zaobjel Miroslav Krleža: »Primer iz te sodobne politične komedije: gospodje Kramer, Ploj, Zec, Banjanin, Giunio, Prekoršek (iz Celja), Lipold iz Maribora, liberalni gospodje politiki so se sestali v Lipoldovi županski vili na Pohorju v vlogi 'zaskrbljenih rodoljubov' in so, polni mariborskega rizlinga in dobre pečenke, v prijateljskem pogovoru za bogato obloženo mizo spet soglasno sklenili tisto, kar že sedemnajst let soglasno sklepajo po vinogradih po večerji pri črni kavi in likerjih, da v tej drža-

³³ Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Arhiv dr. Ante Trumbića, razno, lične bilješke 1932 (I–VIII), beležka o pogovoru s Šutejem dne 18. 7. 1932.

³⁴ Stojadinović, *Ni rat ni pakt*, str. 272.

³⁵ Bojan Godeša in Ervin Dolenc, *Izgubljeni spomin na Antona Korošca. Iz zapuščine Ivana Ahčina*, Nova revija, Ljubljana 1999, str. 71, 73.

³⁶ Stojadinović, *Ni rat ni pakt*, str. 277–278.

³⁷ Jurij Perovšek, *Razpadanje liberalizma v opoziciji*, v: Slovenska novejša zgodovina 1848–1992. Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije, Inštitut za novejšo zgodovino – Mladinska knjiga, Ljubljana 2005, str. 369–370.

vi ni svobode brez kabineta, v katerem ne uživajo oni na ministrskih foteljih!»³⁸

Uživanje alkoholnih substanc seveda ni bil izključen privilegij poslancev in visokih politikov, temveč splošna praksa na Slovenskem in v drugih delih države. Na območju Ljubljanske oblasti so v letu 1927 zgolj po uradnih statistikah popili skoraj pet litrov absolutnega alkohola na osebo. Po mnenju uglednega zdravnika in socialno angažiranega misleca Antona Breclja je bilo to mogoče tudi zahvaljujoč prosti žganjekuhi.³⁹ Junija 1921 je namreč nova uredba o državni trošarini na žganje določila, da je kuhanje žganja iz lastnih proizvodov za osebno potrebo davka prosto.⁴⁰ Politiki in ljudstvo so torej bili na nek način izenačeni. Medtem ko je prvim za pijačo plačevala država, so si jo drugi lahko pripravili sami, in to prav zahvaljujoč predpisu, ki so ga sprejeli politiki. Iniciativo za prosto žganjekuho je dala Samostojna kmetijska stranka in jo nato seveda razglasila za »veliko pridobitev kmetu«.

V času sprejetja uredbe, v letu 1921, si vodstvo stranke najbrž ni niti v sanjah predstavljalo vseh razsežnosti akta, še zlasti pa ne tega, kaj mu utegnejo politični nasprotniki pripisati mnogo let kasneje. Slovenska katoliška politika, ki je bila ostro naperjena proti alkoholizmu, je problem žganjekuhe več kot trideset let po sprejetju uredbe, ko so njeni pristaši že deset let tičali v emigraciji, prignala do absurda. Po njenem mnenju je bila odločitev za prosto žganjekuho ena najbolj usodnih v novejši zgodovini naroda, »vzrok naše narodne

nesreče«. Ostro in radikalno, a hkrati inovativno stališče je leta 1955 v emigrantskem listu Domo-ljub, »uradnem« vestniku SLS, natančno razložil anonimni pisec. Kakor pravi, se je kmalu po sprejetju proste žganjekuhe »razpaslo pijančevanje in po mnogih hišah so pili žganje vse nedelje in kmalu še ponedeljke. Ko domače sadje kmalu ni več zadoščalo, so začeli kupovati dalmatinske fige in rozine ter so iz njih kuhali žganje ter ga ilegalno prodajali, zraven pa pijančevali. Kmetiska mladina se je kvabila tako zelo, da so nekateri fantje postali pravi pijanci in ves zaslužek poganjali po grlu. Nič boljše ni bilo z žensko mladino, ki je moralno propadala.«

Posledice takih razmer so se nato v vsej svojši širini pokazale med okupacijo. »Po takih hišah, kjer so prej pijančevali, so kmalu imeli partizanske sestanke in fantje so začeli odhajati v gozd, dekleta so pa prevzela službo terenok. Že prej je ta mladina postrani gledala domačega župnika, ki je svaril pred pijančevanjem in plesom, pa tudi poštene kmetске može in fante, češ, bo že prišel čas, da jim bodo pokazali, ker da bogatijo na račun revežev, čeprav so bili ti 'reveži' svoje revščine sami krivi, ker so vse zapili. Vse te barabske tipe po deželi je zlahko dobila komunistična propaganda in jih spretno porabila za svoje namene. Ti pokvarjeni fantje in dekleta so se pa tudi hitro znašli, ko je prišla okupacija. Slovenija je bila presekana na dvoje in naša občina je z majhno izjemo vsa padla pod Nemčijo. Po njenem ozemlju je tekla 15 km dolga meja med Nemčijo in Italijo. Naravnost raj za tihotapljenje! Začeli so s tihotapljenjem nemškega sladkorja na italijansko zasedeno ozemlje v zameno za italijanske cigarete. Nemci so imeli cigarete na karte in slabe kakovosti. Za 1 kg sladkorja, ki je stal na nemški strani 75 Pf. je dobil 100 italijanskih cigaret, ki jih je prodal za 60 do 80 RM. Zaslužek je bil bajen. Toda ne brez žrtev. V občini je bila nemška obmejna četa, ki je začela tihotapce energično loviti in občutno zapirati. Vsak je romal v zapor za 6 mesecev ali še več, prej ga je pa po navadi Gestapo še pošteno pretepla. Tihotapci so začeli bežati v gozd, če so le začutili, da jih imajo Nemci na sumu. Tako se je začelo. Iz gozda so se pod vodstvom komunističnih terencev začeli manjši napadi na nemške patrole. Nemci so začeli osumljence huje zapirati in celo streljati, kar je pognalo še več tihotapcev, in tudi nedolžnih fantov v gozd. Tam pa je bilo treba imeti živež. Zato so sprva prosili pri kmetih, kmalu pa začeli s silo jemati ter poštene kmetске fante od-

³⁸ Krleža, *Deset krvavih let*, str. 377.

³⁹ Anton Breclj, *Zgodbe našega zdravstva in javnega skrbstva, v: Slovenci v desetletju 1918–1928. Zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine*, Leonova družba, Ljubljana 1928, str. 460–461.

⁴⁰ Skladno z uredbo je bilo mogoče kuhati žganje iz lastnih proizvodov za osebno rabo, torej le za člane rodbine ali za druge s služabništvom, ki so stari nad 12 let. Če je družina štela do štiri člane, je smela – odvisno od surovine – dvakrat letno v štirideset litrskem kotlu kuhati od 72 do 216 ur, če pa je imela nad dvanajst članov, pa od 252 do 756 ur. – Uradni list deželne vlade za Slovenijo 1921/72, Uredba o državni trošarini na žganje; 1921/83, Izpremembra člena 116. trošarinskega pravilnika; Uradni list pokrajinske uprave za Slovenijo 1921/133, Pravilnik za izvrševanje določil o državni trošarini iz začasnega zakona o državni trošarini, taksah in pristojbinah.

vajati s silo v gozd. Komur izmed njih niso zaupali, ali če so ugotovili, da ga ne bodo mogli pridobiti za partizansko stvar, za ropanje in moritev, so ga likvidirali kot izdajalca ali nemčurja. Izdajalec je bil vsak, ki se jim ni uklonil in ga niso mogli pridobiti.« Po živi interpretaciji pisca, preprostega, a modrega kmeta, je položaj sčasoma postajal neznosen in »kmetski fantje so pričeli misliti na odpor, ki ni bil mogoč brez orožja. Šli so iskat orožja tja, kjer so ga upali dobiti – pri okupatorju, ki jih sam ni hotel ščititi. /.../ Prepad med onimi v gozdovih in vaškimi stražarji se je stalno večal in sovraštvo je rastlo iz dneva v dan.«⁴¹

Opisana razlaga dogajanja na Slovenskem med drugo svetovno vojno je gotovo nadvse inovativna in v precejšnji meri odstopa od mnogih drugih pojasnjevanj, ki so se širila med emigracijo. Ključni vzrok za zlom meščanskih strank namreč kritično pripiše prav eni od meščanskih strank – SKS, ki pa je res sodila v liberalni tabor, torej v tabor nasprotnikov SLS. Izhajajoč iz trditev navedenega pričevanja se tako lahko vprašamo, čemu ni SLS tedaj, ko je bila na oblasti, odločneje ukrepala in preprečila potencialnega črnega scenarija. Številne protialkoholne kampanje in gesla, ki jih je širila, očitno niso bili zadostni. Za učinkovit nastop proti komunistom bi poslanci in ministri v Beogradu morali storiti več, a niso. Ob debatah v skupščinskem bifeju so s pogledi, uprtimi v kozarce, spregledali, da jih bo prav opojna tekočina, ki so jo ravno srkali, nekoč spodnesla z oblasti. Na podlagi emigrantskega zapisa lahko torej sklepamo: SLS je v emigraciji spoznala, da je za svojo usodo po letu 1945 odgovorna sama, saj je storila na videz neznatno, vendar odločilno politično napako – tolerirala je prosto žganjekuho.

Viri

- Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, *Arhiv dr. Ante Trumbića, razno, lične bilješke 1932 (I–VIII)*.
- Arhiv Srbije i Crne gore 72, *Narodna skupština, fasc. 117/386, 118/371, 123/382, 126/391, 127/392*.
- Anton Breclj, *Zgodbe našega zdravstva in javnega skrbstva*, v: *Slovenci v desetletju 1918–1928. Zbornik razprav iz kulturne,*

gospodarske in politične zgodovine, Leonova družba, Ljubljana 1928.

- Domoljub (Vestnik Slovenske ljudske stranke).
- Bojan Godeša in Ervin Dolenc, *Izgubljeni spomin na Antona Korošca. Iz zapuščine Ivana Ahčina*, Nova revija, Ljubljana 1999.
- Jutro.
- Dragan Kalajdžić, *Razgovori o nama, Kršćanska sadašnjost*, Zagreb 1980.
- Miroslav Krleža, *Deset krvavih let in drugi politični eseji*, DZS, Ljubljana 1962.
- Milan M. Stojadinović, *Ni rat ni pakt. Jugoslavija između dva rata*, Otokar Keršovani, Rijeka 1970.
- Uradni list deželne vlade za Slovenijo.
- Uradni list pokrajinske uprave za Slovenijo.

Literatura

- Jure Gašparič, *Poslanske plače v prvi Jugoslaviji*, Prispevki za novejšo zgodovino 48 (2008), 1, str. 55–67.
- Branislav Gligorijević, *Kralj Aleksandar Karađorđević. Srpsko-hrvatski spor*, Zavod za udbenike i nastavna sredstva, Beograd 2002.
- Jurij Perovšek, *Razpadanje liberalizma v opoziciji*, v: *Slovenska novejša zgodovina 1848–1992. Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije*, Inštitut za novejšo zgodovino – Mladinska knjiga, Ljubljana 2005.

Zusammenfassung

TABAK UND ALKOHOL IM PARLAMENT DES ERSTEN JUGOSLAWIEN

Nach dem Zerfall Österreich-Ungarns und der Formierung des jugoslawischen Staates fügte sich der slowenische Raum in eine neue gesellschaftlich-zivilisatorische Realität ein, die sich in vielen Segmenten wesentlich von der früheren österreichischen unterschied. Im neuen Staat stießen oft diametral unterschiedliche Ansichten und Auffassungen über verschiedenste Bereiche des politischen, gesellschaftlichen und auch geselligen Lebens aufeinander. Einer der konkreten

⁴¹ Domoljub (Vestnik Slovenske ljudske stranke), junij 1955, *Začetek in razvoj naše narodne nesreče*.

Berührungspunkte der Menschen aus verschiedenen Welten war das Belgrader Parlament – in der bildhaften Übertreibung von Krleža eine „*unintelligente und völlig primitive Negation jeglicher, auch der bescheidensten parlamentarischen Form*“. Hier stießen politische Positionen aufeinander, wurden hinterlistige Taktiken geschmiedet, kamen die unterschiedlichen politischen Stile und Charaktere der verschiedenen Individuen, die von Jesenice bis nach Gevgelien gewählt worden waren, zum Ausdruck. Hier trank man auch und rauchte in noch größeren Maßen. Leidenschaften trafen aufeinander und der parlamentarische Alltag entsprach scheinbar der These des serbischen Politikers Dragoljub Jovanović, wonach „*der Politiker leidenschaftlich sein muss, aber keine anderen Leidenschaften und Schwächen haben darf – außer der Politik*.“ Doch die Abgeordneten des alten Jugoslawien hatten etliche „*andere Leidenschaften*“ von ganz weltlichem Charakter. Zu den üblichsten und damals sicher unumstrittensten gehörten Alkohol und Tabak, gewissermaßen charakteristische Kennzeichen des öffentlichen Lebens. Ein Einblick in die Gewohnheiten und Umstände des Trinkens und Rauchens im Belgrader Parlament enthüllt die relativ unbekannte gesellschaftliche Seite des Parlaments, jenseits der politischen Kämpfe, und zeigt den Alltag der Abgeordneten der Nationalversammlung sowie ihre Einstellungen zum Rauchen und zum Alkohol. Trotz der Unterschiede innerhalb des ersten Jugoslawien kann festgestellt werden, dass der Konsum von Tabak und Alkohol ein selbstverständliches Element war und deren Rolle bei bestimmten Ereignissen beträchtlich.

Schlagwörter: Königreich SHS/Jugoslawien, Parlament, Nationalversammlung, Alkohol, Tabak, Alltagsleben